

Szombathely som jag minns

”Szombathely är en mycket gammal stad, den har varit stad redan före Kristi födelse.” Så stod i vår OÄ-bok som vi läste i folkskolan. Riktiga minnen finns från romartiden under namet Savaria (Sabaria) som grundades av kajsar Claudius. Området, speciellt nära Storkyrkan, gömmer en hel del minnen från romarna. Under det senaste kriget kom fram nya lämningar i samband med bombningar.

Efter Roma-rikets fall sjunker även Savaria och från folkvandringstiden finns knappast något minne. När ungrarna kom till Ungern kanske blev Szombathely en stad igen. Det tyska namnet, Steinamanger, tyder på att det fanns något befäst ställe = Stein, där, som låg vid någon bäck med namnet Anger. Så småningom blev Szombathely en stad med marknad på lördagarna (lördag = szombat, plats = hely).

Under tyrktiden den befästa Sz. hörde till den fästningskedjan som låg vid den ungersk-turkiska gränsen (Vasvár – Sz – Köszeg).

Stadsmurarna revs ned i samband med Napoleonkriget. Resten av dessa murar kommer fram i samband med nya husbygget.

Under Maria-Teresia (1740-1780) började Sz. bli viktigt centrum för länet Vas. Länstyrelsen fanns redan där. 1777 blev Sz. stiftstad och en skola för gymnasiumnivå startades också.

Genom sitt centrala läge blev Sz. mer och mer medelpunkt. Militären representerades av en husarregiment, som efter 1. världskriget blev infanteriregiment. Dessutom fanns där luftvärnsbatteri, signalbataljon, militärsjukhus och säte för den III. armekors [?] kommandantur [?].

Som stiftstad finns i Sz. prästseminar. Övriga skolor var i min tid humanistiskt gymnasium premonstratensermunkar, statlig realgymnasium, flicklyceum, två handlungymnasier, det ena för flickor, det andra för pojkar, medborgarskola (4 klasser efter folkskolan, slutligen fyra folkskolor, varav tre kommunala och en så kallade biskopsskola. I Sz. låg också en ettårig kurs för landsfiskaler samt skola för gendarmeri underofficerskola.

Sz. har blivit en riktig knutpunkt i järnvägsnätet. Inte mindre än åtta riktningar gick ut från Sz. Därför placerades också järnvägsdirektionen i Sz.

Vad industrierna beträffar Sz. var inte utpräglad industristad. Hantverkare var gott om, men större industrier fanns inte. Den största arbetsgivare var statens järnvägar som hade i Sz. en reparationsverkstad med ca 1000 anställda. Dessutom var en maskinfabrik och en textilfabrik. Båda av mindre format.

Kyrkligt sätt hade Sz. en stor betydelse. Utom att Sz. var stiftstad med biskopen i spetsen fanns där fyra olika munkordnar: premonstratenser, franciskaner, dominikaner och salesianer. Nunnor fanns också: dominikaner, karmeliter och två sorters sjukvårdssystrar. Stadens majoritet var katolsk med fyra kyrkor och två kapeller. Utom katoliker fanns protestanter, både luteraner och kalvinister vilka båda hade sin kyrka och judar med två

synagogor, den ena för ortodoxa och den andra för neologjudar¹. Den senare förstördes under det andra världskriget och den reparerade används som museum och konsertlokal.

Vad kulturen beträffar var musikkulturen den främsta. Stadens filharmoniska orkester som rekruterades av musikskolans lärare, regimentsorkestrernas medlemmar och amatörer, gav cirka varje månad konsert. Dessutom solistframträdande var mycket ofta förekommande. Världssolisterna besökte ofta Sz. Alla dessa musikevenemang besöktes av talrik publik.

Någon teaterbyggnad fanns ej. Amatörteaterföreställningar och farande teatersällskapspiecer² framfördes i kulturhusets stora sal eller i industriföreningens stora sal. Kulturhuset inhyste också stadens museum, vars romerska samlingar var de mest omfattande.

Sz's omgivning var slätland, men i 20 km avstånd syntes alpernas utlöpare vars högsta punkt var drygt 800 m.

Genom staden flöt två bäckar: Perint och Gyöngyös. På Gyöngyös var även i min tid flera fungerande vattenkvarnar. Deras fördämningar erbjöd goda badmöjligheter. Senare byggde staden en stor swimmingpool som kallades strandbad. Därmed "strandbadet" på Perint förlorade sitt berättigande.

Idrotten representerades av tre fotbollslag, varav två hade gott namn i landet och hörde tidvis till elitserien. Det var ganska skralt vad idrottsstjärnor beträffar, men i alla fall var Rajezy världsetta i studentvärldstävling i fäktning, och en tennisspelare hade bra namn i landslaget. Övriga sportgrenar representerades av skridskoåkning (om det var en kall vinter), tennis och bowling.

Restauranger var det gott om, varav speciellt Sabaria hade mycket gott kök och goda viner från Somló, där hade källarmästaren Schuxall egna vingårdar.

Hotell var också två stora hotell, Sabaria och Kovács. Efter kriget kom till ett modernt hotell Claudius med fyra stjärnor.

Sz. hade i min tid ca 45000 invånare. De flesta var ungrare, men bland hantverkare var en hel del f.d. österrikare. Judarna hade handeln i sina händer. I min barndom hade jag den uppfattningen att om någon hade affär, han var jude. Jag tror att nästan alla tandläkare var judar, likaså en övervägande del av läkare, advokater och bankdirektörer. Hur är det nu vet jag ej, det blev säkert stora förändringar efter kriget.

Min skoltid i Szombathely

Jag var inte ens sex år när jag blev inskriven i biskopens folkskola. Pappa och jag var med vid inskrivningen. Men jag började skolan inte riktigt. Jag vet inte riktigt varför, men jag blev privatelev. Kanske var orsaken det att jag var för ung och föräldrarna tyckte att skolgången i riktiga skolan varje dag skulle bli för mig för ansträngande. Dessutom mamma var rädd att jag skulle få alla möjliga infektioner, framför allt tuberkulos, som var mycket vanlig i dåtidens Ungern.

¹ En rörelse inom judendomen som utvecklades i Ungern vid mitten av 1800-talet. [Monika från Wikipedia].

² D.v.s. pjäser. [Monika]

Men min skolgång artade sig ganska väl. Läsa kunde jag ju redan. Skrivövningar var för mig mera ansträngande. Man började övningarna på en skiffertavla (ca 20 x 15 cm) och som penna använde man ett skifferstift. Fördelen var att man kunde suddas med en fuktig svamp om man skrev fel och man kunde använda tavlan på nytt. Ofta använde jag spott för att suddas och resultatet blev att skiffertavlan luktade pyton. Varje förmiddag hade jag övningar i skrift och räkning. Veckans uppgifter ställde upp min godmor Manci, som var lärarinna i Beled. Hon kom till oss varje fredag kväll och åkte igen söndag eftermiddag till Beled (ca 30 km). Övningarna övervakades av mamma. Hon har också förhört mig mina läxor i katekesen, bibliska berättelser och dikter som jag fick lära mig utantill.

När jag kommit så långt i mina skrivövningar på skiffertavlan att man kunde acceptera mina krumelurer, övergick skrivövningarna i mera besvärlig form, nämligen på papper med bläck och stålpenor. Pappret i skolskrivböcker var av undermålig kvalitet och de spetsiga stålpenorna hakade sig ofta i papprets träflisor som resulterade i att bläcket från pennan spritsade över hela sidan. Så måste jag göra om och om igen.

Trevligare var ritövningarna i ritböcker som jag fick av min gudfar.

Det roligaste med min skolgång som privatist var att jag hade skola bara på förmiddagarna och var helt ledig om vi hade gäster som förekom ganska ofta.

Så gick första året. I juni fick jag gå till skolan för att tentera. Närvarande var utom pappa och mamma skolans rektor, någon lärare och en präst som skulle förhöra mig i kristendom. Jag hade alla mina böcker, skrivhäften och ritblock med mig. När prästens tur kom, räckte jag fram min katekesbok och bibliska berättelser, som jag var van vid när mamma förhörde mig. Prästen och även lärarna skrattade och försäkrade mig att de kan förhöra mig även utan böcker. Allt gick bra och jag fick mitt första betyg med de bästa vitsorden. Oh, vad jag var stolt!

Likadant var även andra året med den skillnaden att jag fick lära mig läsa och skriva tyska (gotiska) bokstäver. De var i skrift särskilt äckliga, de spetsiga bokstäverna var speciellt lämpliga att haka upp sig i stålpenan på det dåliga pappret.

När tredje klassen började fick jag gå i den vanliga skolan. Vi var cirka 40 elever i samma klass. Klassläraren var mycket snäll mot mig. Det kom en del nya saker: räkna med bråk, historia, geografi, och ritning och målning i ritböcker. Klasskamraterna var snälla och nyfikna. Jag kände bara en av de från tidigare. Men under första dagarna hände några för mig hemska saker. Det första var att läraren förhörde var och en i multiplikationstabellen på ett sätt som jag inte kände tidigare. Jag var livrädd om vad skulle jag säga när det blev min tur. Men han kände kanske att det var något nytt för mig och frågade mig inte under första dagarna. Sen hände under första veckan att jag fick arrest, d.v.s. fick sitta kvar efter lektionen. Orsaken var att jag tog av mina sandaler och några som satt bakom mig sparkade bort sandalerna. Jag tyckte att det var naturligt att jag dök under bänken för att ta igen mina sandaler. Läraren observerade att jag försvann under bänken och när jag igen uppenbarade mig, fick straff att stanna kvar efter lektionen. Jag var naturligt mycket ledsen. Men kvarsittande varade inte mer än 10-15 minuter.

Jag trivdes bra i skolan. Jag hade klippkort på spårvagn för att slippa gå den långa vägen från och till skola. Promenaden skulle ta ca 20 minuter.

Skoldagen började kl. 8 och förmiddagspasset avslutades kl. 11. På eftermiddag hade vi skola fr. 14-16. Nu började vi ha även gymnastik på skolgården.

Så gick den tredje och fjärde klassen. På våren i fjärde klassen fick vi ett celebret besök. Gymnasiets rektor kom att fråga vilka som tänker fortsätta i gymnasiet. Eftesom jag var primus elev fick jag presentera mig och berätta att jag tänker fortsätta.

Under det tredje skolåret inträffade att jag fick gå fram och motta den första kommunionen. Det föregick förberedelser även i bikt och hur man skulle bete sig när man fick kommunionen. Det var mycket högtidligt och skedde i nunneklostrets kapell.

Samtidigt fick jag lära mig hur man gör när man är korgosse och ministrant. Det var inte speciellt svårt, bara de latinska svaren var besvärliga. Men med pappas hjälp lärde jag även de långa ramsor som man måste kunna när man fungerade vid altaret.

I samband med skolavslutningen hade vi i båda år teaterföreställningar. Jag fick också medverka och först var jag liljekonvalj och i den andra ”Den goda fén”. Jag hade vit, lång skjorta, peruk med långt hår.

Vid skolavslutningen i båda år fick jag premie i form av en bok.

Således blev det slut för min del i folkskolan och mina föräldrars farhågor att jag inte skulle kunna fortsätta i gymnasiet på grund av att jag inte fyllde 10 år när första klassen i gymnasiet började, besannades inte.

1925 september började jag att bli gymnasist (I Ungern hette läroverket gymnasium). I början av september tågade jag med min pappa genom den efterlängtade dörren i klostrets trädgård mot gymnasiets byggnad. Det kryllade av elever. Skolan tog ca 400 elever och alla hade inskrivning på samma dag. Vi fick vänta framför rektorns dörr, där pedellen (vaktmästaren) stod som Kerberos³. Men så småningom kom vi till rektorn. Bredvid honom satt vicerektorn som jag kände väl. Han brukade nämligen besöka ofta våra grannar. Även han hälsade vänligt. Vicerektorn tog emot ansökan om låneböcker, som skolans hjälpbibliotek lånade ut. Hjälpbiblioteket var en obligatorisk institution. Alla fick betala ca 3 kronor per år, dessutom skolans fester, teater etc. bidrog till kassan och läroboksförlag brukade skänka en del böcker till hjälpbiblioteket. De som fick böcker, fick låta binda in en bok, för att boken skulle hålla längre. Det var en välkommen organisation, ty priserna på läroböcker var ganska höga. Hos rektorn fick vi betala inskrivningsavgift.

Efter inskrivningen fick vi gå till I. klassens rum, där klassföreståndaren tog oss emot. Han var en äldre lärare som var litet puckelryggig och haltade. Han blev vår lärare i latin och ungerska.

Utom honom hade vi lärare för religion, naturkunskap, geografi, matematik, teckning och jumpa.

Alla lärare – utom teckning och jumpa – var premonstratensermunkar. De hade vit kaftan med ljusblå skärp.

Dagen efter inskrivningen fick vi förstaklassare komma till skolan, där klassföreståndaren och jumpaläraren ställde oss i dubbel kö efter längden. Jag kom ungefär i mitten.

---

³ Kerberos är i grekisk och romersk mytologi en hund med tre huvuden som bevakade ingången till dödsriket. (MA).

Dagen därpå hade vi gudstjänst (Veni Sancta) och därefter samling i aulan. Hit kom även föräldrarna. Alla lärare satt på podiet och föräldrarna satt på stolar, och vi elever, alla 400, fick stå. Det var ganska tråkigt.

Rektorn informerade i första hand föräldrarna om skolans regler. Under hösten och våren (september och maj-juni) började skolan med gudstjänst och på kvällarna måste vi vara hemma efter kl 8. I övriga månaderna hade vi ingen mässa på morgnarna och då fick vi vara hemma redan halv 8 på kvällen. Naturligtvis hade vi ingen rökruta. Rökningen var helt och hållet förbjuden.

Dessa regler gällde alla elever oavsett i vilken klass eller ring de gick. (Vi kallade alla årskurser klasser och gjorde ingen uppdelning på klass och ring utan kallades klasserna 1-4 nedre klasser och 5-8 klasser övre klasser.)

Efter dessa inledande festligheter hade vi den första skoldagen. Vi var i samma klassrum 72 elever varav 60 ordinarie (det maximala antalet) + 12 på dispens. Vi satt i bänkar, 3 elev i varje bänk, och det var två bänkrader. Vi hade alltså 12 bänkrader. Jag satt i 8. bänkraden

Det var spännande med alla nya lärare. Klassföreståndaren mycket sträng. Vi fick sitta under hans lektioner som tända ljus med händerna bakom ryggen. De övriga lärarna var inte så stränga och på deras lektioner fick vi hålla händerna framför oss på bänken. För naturkunskap lektioner hade vi extra föreläsningssal och bredvid två extra rum för utstoppade djur, kristaller etc. Där fanns också en krokodil och en struts, bl.a.

Vi gick i skolan alla veckodagar (även på lördagar) mellan kl. 8-13. I första och andra klassen hade vi två timmar kortare skoldag, onsdagar och lördagar slutade vi redan kl 12.

Redan från första dagen hade vi läxor i varje ämne. Värsta dagen var måndag. Då hade vi speciellt mycket läxor för då hade vi lördag och söndag att förbereda oss. Det fanns alltid en del skrivningsarbeten. Latin, som vi hade alla dagar, fick vi anteckna nya ord i specialhäfte, översättning, matte: räkneexempel; geografi: rita kartor. Dessutom fick vi plugga en viss text. Mamma förhörde mig varje dag, fram till 5. klassen, då fick jag lita på mig själv.

Till teckningslektioner fick vi skaffa ritbräda, vinkelhake och trianglar samt akvarellfärger och penslar. Ritbräderna fick vi lämna i ett förråd bredvid ritsalen, men dosan med färger fick vi släpa med oss när vi hade teckningslektioner: 2 timmar sammanhängande varje vecka.

Under första klassen hade vi en extra lärare bredvid vår klassföreståndare i latin och ungerska. Han var också premonstratenser och gjorde sitt provår.

Honom fick vi i andra klassen som klassföreståndare. Med honom fick vi också ett nytt ämne tyska. Honom hade vi som klassföreståndare och lärare i latin, ungerska och tyska i andra, tredje och fjärde klassen. Då placerades han till premonstratensordens gods i TÜRJE (därifrån hans namn hos vår familj blev TÜRJE pap – prästen i TÜRJE).

I tredje klassen fick vi igen ett nytt ämne: fysik också med special föreläsningssal med teaterliknande bänkrader. Fysikläraren blev också vår lärare i matte. Ytterligare nytt ämne blev historia med en ny lärare.

Under tredje klassen hände en trevlig nyhet. Skolan anordnade dansskola. Elever fr.o.m. tredje klassen fick detta. Skolan såg till att även flickor fick vara med. Den var naturligtvis inte obligatorisk och kostade extra. Antalet deltagare var ca 30-40 och var på

kvällarna mellan 18-20, så att på dessa kvällar fick vi vara ute även efter 20. Dansskolan avslutades med en dansfest. Där var både våra och flickornas föräldrar, likaså som på dansskolakvällarna, var närvarande. Den pågick fr. kl. 20 till 24.

Samma år 1928 på våren drabbade mig en stor sorg. Min älskade pappa dog. Jag förlorade i honom mycket. Vi var mycket goda vänner. Om han var hemma brukade vi promenera varje dag. Han var nämligen ganska ofta på inspektionsresor, men lördag-söndag var han alltid hemma. Söndagspromenader var speciellt eftertraktade av mig, då hade vi också matsäck med oss och när det var lämpligt väder kunde vi sitta någonstans på en dikeskant och resonera. Hans bortgång betydde för mig mycket stor förlust.

Under den fjärde årskursen började jag ge stödundervisning. Min första elev var en klasskamrat som var svag i matte. Fyra timmar per vecka hade jag honom. Han kom till mig och jag fick första gången i mitt liv betalt för mitt arbete: 1 pengö och 10 filler per gång. Jag lyckades bra med honom, så han förbättrade sitt betyg väsentligt. Teckningen upphörde i fjärde klass.

Femte klassen medförde stora förändringar. Vi fick en ny klassföreståndare som var också lärare i ungerska och latin. Honom tyckte jag inte om. Han krävde att vara plugghäst och det gillade jag inte. Vi fick också ett nytt ämne: grekiska 8 lektionstimmar per vecka. Som historielärare fick vi vår tidigare geografilärare. Med honom fick vi faktiskt en höjdare. Han var intresserad om utgrävningar i Szombathely och vi fick också hjälpa till och man kunde hitta några romerska mynt eller skärvor. Även jumpalärare blev ny. Den gamla blev pensionerad och den nya var en modern typ som blev utexaminerad från Idrottshögskolan. Med honom fick vi nya redskap i gymnastiksalen, bl. a. svenska redskap som plinter, medicinboll, korgbollställningar etc. Som religionlärare fick vi tillbaka vår lärare i religion som vi hade i första klassen. Under de gångna åren var han lärare av blivande premonstratensermunkar.

Sjätte klassen medförde också en del nya lärare. Som latinlärare fick vi skolans bästa latinist. Den nya klassföreståndaren blev vår lärare i grekiska. Vi hade fortfarande åtta lektionstimmar i grekiska och sex i latin. Ny lärare fick vi i tyska och ungerska. Han var bra i ungerska men i tyska lärde han i första hand i grammatik. Prata behövde vi knappast. Vi pratade mycket mera latin än tyska. Tyvärr förlorade vi vår gamla mattelärare och fick istället en som var betydligt bättre i musik än i matte.

I sjunde klass fick vi igen ny klassföreståndare som undervisade i grekiska. Vår klassföreståndare från sjätte klass undervisade en timme antik geografi. Som tur var fick vi vår gamla mattelärare tillbaka och latinläraren fick vi behålla. Naturhistoria (zoologi) upphörde med sjätte klassen, men läraren undervisade i hygien under vårterminen i sjunde klass och höstterminen i åttonde klass.

Åttonde klass var förberedande till studentexamen. Vifick som klassföreståndare vår grekiska lärare som undervisade även i latin. Han var mycket snäll, men svag lärare. Grekiska kunde han ganska litet och disciplin kunde han knappast hålla. Vi fick också ett nytt ämne: filosofi som vår religionlärare undervisade.

Hela läsåret gick i studentexamens tecken. Skolåret blev också kortare. Redan början av maj slutade undervisningen. Måndagen efter 15. maj hade vi första skrivdagen i ungerska.

Skrivningen pågick från kl. 8 till kl. 13. Vi var placerade i tre olika salar och satt ordentligt långt från varandra. På katedern satt en lärare som övervakare.

Nästa dag var skrivning i latin och tredje dagen i tyska. Därmed skulle skrivningen vara färdig, men de som önskade kunde ta extra studentexamen i grekiska. Det gjorde nästan alla. Så torsdag gick skrivningen i grekiska av stapeln.

Ämnena i skrivningarna var:

Ungerska: Szombathely läns roll i ungerska litteraturhistorien.

Latin: Översättning av en bit Tacitus Germania (äktenskapsritualer).

Tyska: Översättning från ungerska till tyska

Grekiska: en bit av Homeros.

Sedan hade vi en månad för att förbereda oss till muntan. Varje kväll samlade vi fem (Sanyi bácsi, Mericske (harpistens man), Sinici (Petis man), Kovács Sanyi (som hamnade i Frankrike) och jag (som hamnade i Sverige).

Vi gick ordentligt genom den biten som vi kom överens dagen innan. Det gick bra och när dagens arbete var avslutat, drack vi vin, cirka en liter på en kväll men antalet liter ökade med tiden. Den 15 juni började muntan. Själva platsen var lärarrummet. Skolinspektören var examensnämndens ordförande, medlemmarna var rektorn och våra lärare som undervisade i ämnen som examen bestod av. Examinanderna togs i alfabetisk ordning och på detta sätt var jag den första. Samtidigt satt vi tre och när den ena frågades fick de två andra förbereda sina svar på frågor som man fick på papperslappar. Första ämnet var ungerska, sedan latin, historia, matte och fysik. De som hade stor skillnad i betygen i tyskan mellan klassbetyget och skriftliga examensbetyg fick göra muntan även i tyska. Examination pågick från kl. 8 till 11 och då kom tre nya. Efter lunchpausen fick ytterligare tre tentera. Efter avslutna examina kom det icke obligatoriska examen i grekiska, som tog ca en dag. Den 21. juni fick vi veta resultatet. Fyra fick laudatur och fem blev underkända i ett ämne (alla i matte) men de kunde tentera om.

Apropos betyg. Under skoltiden hade vi fyrgradigt betygssystem: utmärkt, bra, godkänd och icke godkänd. Om man hade ”icke godkänd” i två ämnen i betyget i skolårets slut, fick man gå om klassen. Vid ett ”icke godkänd” kunde man tentera i ämnet i slutet av augusti. Studentexamensbetyg var: berömlig, om man hade bästa vitsord i alla ämnen, med utmärkt beröm godkänd, med beröm godkänd, godkänd och icke godkänd.

Jag hade under hela skoltiden bästa vitsord i alla ämnen, och även i studentexamens betyg.

Ledighet hade vi vid julen ca 2 ½ veckor, vid påsken 10 dagar (ingen sportlov). Under skollovet hade vi dessutom max. fyra enstaka dagar ledigt, den 6. dec., rektorns och riksförvaltarens namnsdag, sista januari när halvårs betyg utdelades och en dag efter skolinspektorns besök.

Skolan var inte gratis. Vi fick betala årsavgift, men man kunde anhålla om ½ eller hel befrielse. Alla statsanställdas barn hade rätt till halv befrielse. Högre befrielse fick man om man hade bra betyg. I detta sammanhang hände en rolig sak. Egentligen skulle jag ha fått hel befrielse, men p.g. av att huvudmunken i Csorna beviljade alla befrielsen och han var släkting till min pappa, gav han bara halv befrielse så länge pappa levde. Han ville inte ha eventuella anklagelser att han ger mig något fördel.

Sedan femte klassen hade jag jämnt minst tre elever, dels från min klass, dels från lägre klasser. Det betydde att varje dag gick tre timmar från min fritid till att hjälpa dumbomar. Ibland instruerade jag även flickor från flickskolan. De var lika dåliga elever som de från min egen skola. Dessa erfarenheter förorsakade att jag har totalt förlorat lusten att bli lärare. Det var dock ett undantag. I sista klassens andra hälft fick jag förbereda en flicka till studentexamen i matte och fysik. Hon studerade som privatelev i ett schweiziskt internat, men ville avlägga studentexamen i Ungern för att kunna studera på universitet i Ungern. Under ett halvt år åkte jag med tåg en halvtimme. Hästkusk väntade på stationen och jag undervisade henne tre timmar med avbrätt för kaffe. Hon var utomordentligt begåvad och fick också bra betyg vid studentexamen.

Under sommarloven efter tredje klassen var jag med mamma och Manci néni i Jugoslavien vid Adriatiska havet på ön Krk. Där hade vi varit även tidigare efter första klassen. Efter den fjärde och femte och sjätte klassen var jag i Österrike i ett feriehem för att lära mig tala tyska. Första vistelsens största erfarenhet var att vara bort från hemmet. Jag lärde mig litet tyska, men vi var alldeles för många ungrare och vi gaddade oss ihop mot österrikare. Men i alla fall trivdes bra och njöt av den vackra omgivningen var vi gjorde många utflykter.

Under de nästkommande två somrarna var jag i Semering⁴ i ett annat feriehem. Där fick jag lära mig bra tyska. Även därifrån gjorde vi många härliga utflykter upp till 2000 m höga berg med evig snö. Det var riktiga upplevelser.

Efter sjunde klassen hade jag en österrikisk kompis hos oss. Vi trivdes bra ihop och besökte också min mormor och Mimi néni. Samma sommar gjorde vi, Sanyi bácsi och jag, en cykeltur kring Balaton. Vi körde max. 50 km per dag och var på väg tre veckor. Vi övernattade i skolor som var under somrarna inrättade för skolungdom för övernattnig på golvet täckt med hö.

Under skoltiden fr.o.m. tredje klassen var jag korgosse till min geografi/historielärare. Som tur var, tyckte han som jag inte att stiga upp tidigt. Så behövde jag inte stiga upp tidigare än vanligt, men söndagarna efter skolmässan läste han sin mäsas och efter mässan bjöd han mig till frukost. Samma sak gällde på lovdagarna också. Jag fick väcka honom 9 tiden och efter mässan var jag hos honom på tefrukost.

Bredvid skolan hade vi också olika verksamheter: scouting, Maria legio,⁵ sångkor, lånebibliotek. Som andra klassare anslöt jag mig till scouterna men efter tre år lämnade jag dem. Jag tyckte inte om gemenskapliga övningar. Maria legio tog bara några timmar per månad och till den tillhörde jag under hela skoltiden efter den tredje klassen. I lånebiblioteket hjälpte jag från och med den tredje klassen. Det tog inte lång tid. I allmänhet räckte att man var i lånebiblioteket under den långa rasten mellan kl. 10.50-11.10. Endast före julloven och påskloven fick vi arbeta extra för att då fick eleverna låna två böcker för loven. Annars var bara en bok som man kunde låna.

En speciell förening som var obligatorisk fr.o.m. femte klassen, var litteraturkretsen som hade sammanträde en gång i varje månad. Dit kunde man inlämna egna produkter (dikter, beskrivningar etc.) för bedömning. Bedömare kom från åttonde klassen. Dessutom hade man

4 Kanske ska det vara Semmering? (MA)

5 Jag vet inte vad det är, förmodligen någon kristen förening. (MA)

tävlingar i alla ämnen som facklärarna bestämde ämnet för. Utskrivningen skedde i oktober och inlämningen vid slutet av maj. Som sjundeklassare försökte tävla i matte och till förträt av åttondeklassare vann jag tävlingen. Under åttonde klassen tävlade jag i latin, grekiska, tyska, historia, matte och fysik. Tyska tävlade jag tillsammans med Mericske. Alla ämnen vann jag med undantag av fysik som vanns av Sanyi bácsi.

1933 juni 21 var den stora dagen, när studentexamens resultat tillkännagavs. Därmed var skolgången slut. Men den stora dagen måste firas. Vi anordnade en fin middag, alla lärare var bjudna. Bara mattelärare tackade nej. Menun var gös i aspik med tartarsås, kyckling och parfé. Naturligtvis fint Somlauerwin serverades till maten. Efter maten har även föräldrarna infunnit sig och kl. 10 ett 10-tal flickor för att vi skulle dansa. Flickorna hade sina föräldrar med sig. Min mamma och Petis föräldrar (Petis pappa var min konfirmationsfar) var med. Dansen ordnade vi för att förebygga hejdlösa supandet. Dansen gick till klockan två. Därefter gick vi i olika grupper till andra restauranger. Vår grupp som läste tillsammans före examen höll ihop. Efter kl. 3, när det började bli ljust gick vi till järnvägsrestaurangen för att dricka champagne. Där träffade vi även andra kompisar. Det roligaste var att en skolkamrats pappa, en advokat, som gick i samma skola som vi, drygt 30 år tidigare, kom fram till vårt bord och med champagneglas i handen hälsade den uppstigande solen på flytande grekiska.

Sen vandrade vi till Sanyi bácsi. Där i laboratoriet väntade oss kall mat med något att dricka. Festen avslutade vi i Smicis trädgård, även där åt vi gott och drack vin. Klockan var nio på morgonen när jag kom hem.

Men festandet slutade ej med det. Två av klasskamraternas pappor hade vinträdgård i Somló, ca 6 mil från Szombathely. Dit blev vi alla bjudna. Även lärarna och rektorn. Först åt vi hos den ena, och maten sjöldes med vin. När kvällen kom, åkte lärarna och en del av klasskamraterna hem. Vårt gäng stannade kvar och pokulerade sent på natten och nästa dag åkte vi hem.

Nu kom några dagars paus i firandet. Jag åkte till Budapest för att inlämna mina och några andras, som skulle studera juridik i Budapest, papper till univeritet. När jag kom tillbaka, väntade den femmansgång på mig redan på stationen och det blev en mindre fest hemma hos oss. Dagen därpå cyklade vi ca 2 mil till Smicis jaktstuga och där fortsatte firandet dagarna två.

Sista festarrangemanget var en utflykt till Köszeg och där väntade oss i ölbryggeri en kall buffé som Mericske Bandis pappa organiserade.

Därmed satte vi punkt till firandet. Jag njöt den sommaren innan jag åkte i september till Budapest. Den sommaren var jag ledig. Jag hade inga elever.

Mina år i Szent Imre Kollegium.

Redan våren 1933, innan studentexamen var över, dök upp frågan, vad jag skulle göra efter det. Efter att jag inte blev intagen i militärhögskolan – Gud ske lov – bestämde jag mig att studera juridik i Budapest. Min riktiga dröm var att studera på Tekniska Högskolan, men dåtidens konjunktur och våra ekonomiska möjligheter tillät inte att förverkliga dessa drömmar. Pappa var jurist, och jurister kunde i alla fall lättare få jobb, dessutom räknade jag med, att bredvid mina studeier kunde jag igen tjäna med att undervisa gymnasister, så

bestämde jag mig att inskriva mig till det juridiska fakultetet. Men då kom det andra problemet, var skulle jag bo. Det fanns olika studenthem, billiga, dyra. Det billigaste, 10 pengö per månad, var ett som var inhus i en nedlagd kasern. Där fick man en sovplats och mat fick man ordna på studentrestauranger, så kallade ”mensa”. Jag ansökte i alla fall dit. Samtidigt kontaktade mamma pappas kusin, Lajos bácsi, som var lärare och munk i en piaristen⁶ (munkorden kallades så) och rådfrågade honom. Han kontaktade rektorn i Szent Imre Kollegium. Där fick han positivt svar. Rektorn lovade att jag skulle få plats där och att jag skulle få möjlighet att betala mindre om jag skulle bli sekretärare i den katolska studentföreningen. Arbetet där inte skulle bli alltför betungande. En timme per dag fem gånger per vecka och ca en gång per månad en kväll när föreningen hade sammanträde. Detta förslag passade utmärkt. Detta kollegium var Budapest bästa, dessutom låg det i Buda, nämligen fanns det ett systerkollegium även på Pest-sidan. Det var billigare, men inte så bra som i Buda. Så åkte Mamma och jag att presentera oss hos rektorn och därmed problemet med husrum och mat under mina universitetsstudier i Budapest var löst.

Början av september 1933 fick vi (Mamma och jag) ett kort från kollegiums rektor, att jag skulle infinna mig i Budapest. Efter några dagar var jag färdig för avresa och har infunnit mig i kollegium. Där den första person som jag träffade, var portvakten Király bácsi. Jag fick nyckel till mitt rum och ett stort paket innehållande täcke och kuddar som jag fick från Mimi néni⁷ som present. Mitt rum låg på tredje våningen och där fanns redan min rumskamrat, en konstig typ från Bratislava (före detta Pozsony nu i Tjeckoslovakien). Det kom fram att han skulle studera teckning och målning på konstakademin. Han var snäll och visade runt i huset.

Kollegiet var ett stort hus med fem våningar (nederbotten och fyra plan). Huset var U-formigt och rummen låg mot gatan och U-formens insida, samt några rum mot parken. I parken var två tennisbanor, kägelbana och prydnadbuskar på en uppåtgående tomt. Uppe på krönen av backen var ett minnesmärke för kollegiums medlemmar som stupade under första världskriget.

Inne i huset var en stor matsal, souteränvåningen klublokal med två biljardbord, flygel och bord och stolar. Bredvid klubblokalen fanns ett rum för pingpong, en läsesal för tidningar och ett rum för lyssnandet av radio. Det fanns också en gymnastiksal med nödvändiga utrustningar. I källaren fanns badmöjligheter med badkar och dusch.

I mitt rum fanns två sängar, två skrivbord, två nattduksbord, 2 handfat med rinnande kallt vatten, två klädsåp och fyra stolar.

Jag packade upp mina saker, och satt i skåpet och bäddade sängen. Men då uppstod det stora problemet: hur skulle jag få påslakanet på täcket. Slutligen stod jag på skrivbordet och skakade täcket in i påslakanet. Under tiden tittade in min blivande tjänare, en liten, lockhårig varelse. Som jag hörde senare, han kallades i inre kretsar Zigotto, eftersom han liknade en filmkomiker med detta namn.

Sen kom tiden för middag som serverades 19.30 i matsalen. En tjänare övervakade utdelningen och andra serverade vid bordet. Bara två bord var framdukade, ty den större delen av kollegister ännu inte hade anlänt. Jag fick presentera mig. De flesta var äldre och man fick

---

6 En munkorden som tillhandahöll undervisning för barn och unga, särskilt för fattiga barn.

7 Pappas moster.

inte dua äldre om inte de föreslagit att lägga bort titlarna. Utan titelbortläggning kallade vi varandra "Herr kollega".

Kollegiums invånare under studieåret 1933/34 var litet över hundra. Således de översta våningarna var inte belagda. Invånarna studerade på olika fakultet. Teknologer var i majoritet, sen kom jurister, medicinare och enbart några filosofer, nationalekonomer, etc.

När alla hade anlänt fick vi sitta under måltiderna på bestämda platser. Varje bord var avsatt för 10 personer, och studerande på samma fakultet och årskurs satt vid samma bord. Borden hade en värdighetsplacering. De som hade diplom eller var mycket nära till diplom, satt vid det första bordet. Sen kom bord för dem som var närmast i studier till föregående⁸ o.s.v. De sista tre borden var avsedda för förstaåringar, som kallades "Sólya" = stork eller "Fuchs" = räv om de studerade på Tekniska högskolan. Vi var nio förstaåringar som studerade juridik. Placeringen ordnades av prefekten. Prefekter, som var rektorns hjälpreda, hade vi två. Till dem återkommer jag senare.

Mat fick vi tre gånger per dag. Frukost som bestod av mjölkcaffé och två små franskor, mellan kl. 7.30 – 8.00. Lunch bestod av tre rätter: soppa, köttträtt med stuvning, ris eller potatis och efterrätt. På fredagar fick vi inte något kött. Lunch serverades kl. 13. Kvällsmat var någon köttträtt (ej fredagar) och efterrätt, ofta äpple och ost. Kvällsmatstiden var kl. 19.30. Om man hade föreläsningar eller seminarium som kolliderade med måltiderna, fick man äta en halvtimme tidigare eller senare jämfört med de reguljära mattiderna. Till maten drack vi vatten. Vid speciella tillfällen, t.ex. rektorns namnsdag eller dylikt, fick vi 3 dl vatten.⁹ Maten serverades vid bord av tjänare som hade vita rockar och vita handskar.

Kollegiets chef var rektorn. En katolsk präst, någon slags prelat, jag tror påvlig kammarherre eftersom han hade rött bälte. De två prefekterna var också katolska präster och vi var fördelade mellan dessa två. Hade man något på hjärtat fick man vända sig till sin prefekt, t.ex. om man ville komma senare hem än kl. 10. Då stängdes porten och man fick ringa för att komma in. Portiern var den ovannämnda Király bácsi. Han fick 10 fillér när han öppnade porten och vi fick anteckna när vi kom hem med klockslag och namn. Király bácsi kollade våra anteckningar och korrigerade om man försökte försköna ankomsttiden. Normalt fick man vara hemma före kl. 24, men under advent och fastetiden måste man vara hemma före kl. 24. Annars kunde man få tillåtelse från prefekten eller rektorn permission till kl. 6 på morgonen om man gick på någon bal eller man var bjuden till någon familj på middag med dans.

Så småningom var alla hundra kollegister på plats. Då fick jag flytta ihop med en trevligare rumskamrat som var också stork och jurist. Han var en av de tre som studerade i Österrike i ett jesuitgymnasium i Kalksburg. Där fanns undervisning även på ungerska. Min rumskompis var trevlig och duktig idrottsman. Hans specialitet var kortdistanslöpning. Men jag kunde inte behålla honom länge. Hans mamma flyttade till Budapest efter pappans död och han flyttade till sin mamma. Den nya rumskamraten blev också en från Kalksburg. Han var stork och jurist som jag och han var greve. Honom hade som rumskompis under hela studieåret.

⁸ Jag antar att han menar 'till de förutnämnda'.

⁹ Menar han vin?

När alla kollegister hade anlänt, skedde upptagning av nykomlingar till Szent Imre klubben. Det skedde i klubblokalen, rektor bjöd på öl och vi storkar och fuchsar fick kollegiums studentmössa med vinröd sammetöverdel, blåvitt band rund hjässan och kollegiets emblem på fronten. Dessutom fick vi också kollegiums nål. Därmed blev vi medlemmar i Szt Imre Kollegium Club. Någon skändning förekom aldrig.

Ungefär samtidigt började även föreläsningarna på universitetet. Första året hade vi inte många ämnen: romersk rätt, ungersk rättshistoria, samhällsfilosofi, Europas historia och en översiktskurs i juridiska ämnen. Föreläsningarna var på förmiddagen, endast ett proseminarium hade vi på eftermiddag. Där läste vi den heliga Stefans¹⁰ lagar som var skrivna i fruktansvärt dåligt latin.

Föreläsningar i samhällsfilosofi och historia hölls på filosofiska fakultetet. Dit gick vi gärna, ty där fanns även flickor. Det var ganska ovanligt för oss, ty i läroverket och på juridiska fakultetet fanns inga tjejer. Därför besökte vi även universitetsbibliotekets läsesal.

I samband med föreläsningarna hade vi också obligatorisk jumpa en gång per vecka. Det var mycket tråkigt och med ledning av äldre kompisar lärde vi hur man kan bli av med det. Man gick universitetets läkarmottagning och betalade en pengö till vaktmästaren som fixade läkarintyg att man var befriad från jumpan.

Under hösten blev jag mer och mer hemtam både i kollegium och på universitetet. Sekretäraryrket i katolska studentföreningen också medförde en del nya bekantskaper. Ordförande var en jurist, som var assistent hos professor i straffrätt. Eftersom samma professor var också samtidigt rektor på universitet, hade man nyttiga förbindelser genom honom.

Vad själva studierna beträffar, hade vi kompendier och stenciler, men förberedelserna till tentamina krävde alldeles ny studieteknik, som var annorlunda än i läroverket. Nu fick man redogöra först för det första halvårets föreläsningar i samband med de s.k. colloquies, strax före jul och sedan för hela året på en gång slutet av maj eller början av juni i samband med det s.k. grundtentamen som bestod av två ämnen: romersk rätt och ungersk rättshistoria. Colloquia var inte obligatoriska, men om man ville ha nedsättning i studieavgift var de obligatoriska.

I november hade vi den stora händelsen för oss förstaåringar. Kollegiets Club hade den sedvanliga höstte, som betydde en danskväll. Vi förstaåringar var inte bekanta med förberedelserna och nyfikna väntade vi hur det hela skulle gå till. Man måste ha smoking, som jag inte hade, men jag fick låna från en bekant farbror. Matsalen omvandlades till danssal och musiken ordnades av en inhyrd dansorkester. Även klubblokaler omvandlades till matsal. Inbjudningskortet utskickades och flickorna med mammorna och/eller papporna började komma ca 8-tiden. Dansen pågick till kl. 1. Det fanns alltid en polis och en brandsoldat för att svara för eventuella olyckshändelser. Det var mycket intressant och trevligt.

Det andra arrangemanget under hösten var Nikolaus dag, den 6. december. Det var en intern tillställning med program. Samtidig kom ut en tidning "Krampusz" som skämtade om rektorn, prefekter och några kollegister. Nikolaus kom också och läste en historia om höstens händelser. Allting gick i skämtsamt form.

---

10 Kung av Ungern 1000-1038.

Men december var annars mycket arbetsam. Colloquierna närmade sig och man läste med hög fart.

Strax före jul åkte jag till Szombathely. Jag anlände dagen före julafton och upptäckte att mamma hade bakat bl.a. mina favoritkakor som var tillsammans med andra kakor avsedda för annandagsbjudning som var en tradition redan från tiden när pappa levde. Jag smakade på mina favoriter som blev färre och färre och så småningom försvann alla. Annandagsförmiddag ordnade mamma till bjudningen och naturligtvis letade efter mina favoriter. På hennes fråga fick jag erkänna att jag kåkade upp alla. Resultatet blev att jag fick baka själv dessa kakor, så att när på eftermiddag gästerna kom, var även dessa kakor fulltaliga.

Efter nyåret åkte jag igen till Budapest. Föreläsningarna började bara vid slutet av januari, så månaden blev ganska fri från arbetet. Men inte helt. Strax efter julen fick jag plats som korrepetitor. Jag fick hjälpa med läxor två pojkar och samtidigt fick jag tala tyska med dem. Det tog ganska mycket tid. Varje dag mellan kl 4-7 var jag sysselsatt med dem. Pappan var advokat och medlem i första kammaren. Han var också svåger till biskopen som var inspektor till kollegium.

Början av februari hade kollegium bal. Förberedelserna var mera omfattande än höstteet. Inbjudningarna föregick med anhållan till bekanta flickor och deras mammor för att bli "husmödrar" och "husfröknar" i samband med balen. Det innebar egentligen inga förpliktelser, men de fick betala en viss summa för "äran" att de fick sina namn på inbjudningstrycksaken.

Balen började 9-tiden och med avbrott för supé mellan kl 12-1 pågick till klockan 6 på morgonen. Dansen öppnades med utvalda par och det var mycket uppskattat av flickorna att få vara med som öppningspar. Deras namn kom också i tidningen, som förorsakade för några otrevliga konsekvenser om de gick i sådana läroverk, som inte tillät att deras elever fick delta i offentliga danstillställningar. Men det brukade i alla fall ordna sig.

Redan under hösten inträffade varje år studentdemonstrationer mot judiska studenter. Det brukade ganska hett till. Resultatet var att rektorn inställde föreläsningarna på några veckor. Orsaken för demonstrationerna var ganska barnslig. Det var en lag, s.k. numerus clausus, enligt vilket antalet judiska studenter borde inte överskrida procenttalet av judar i Ungarn som var 5.4 %. Universitetet såg till att man vid intagningen vidhöll detta procenttal, men senare vidtogs inte någon kontroll och p.g.av att flera ickejudar hoppade av från studier än judar, blev en viss förskjutning i procenttalet. Men efter några veckor lugnade sig sinnena och föreläsningarna kunde fortsätta.

Våren gick i föreläsningarnas och studiernas tecken. En festdag var Josef dag. Rektorn hette Josef och den dagen fick vi vin till maten. Den var den 19. mars. Slutet av mars beroende av vädret öppnades tennisbanorna och kätgelbanan. Kätgelbanans öppnande medförde en ceremoni. Enligt gammal tradition skulle den som slog alla nio kätgel med en kast betala en fat öl. Öppningskast var rektorns och det ordnades alltid så att vid hans kast alla nio kätgel föll. Det var naturligtvis fusk, men han ordnade alltid det obligatoriska ölet.

Utom tennis och kätgel, hade kollegium några roddbåtar på Donau som vi kunde hyra för ingenting. På operan hyrde kollegium en loge på fredagsföreställningar. Vi kunde köpa enstaka biljetter i denna loge. Efter operaföreställningen bjöd rektorn, som var alltid med, på

supé i sin matsal. I bio kunde vi gå mycket billigt. Som studenter fick vi biljetter för 10 fillér, men inte i premiärbiografer. I nationalteatern brukade vi få gratisbiljetter då och då.

Studieåret avslutades med tentamina. Vad kollegiumet beträffar var avslutningen för program en garden party i kollegiums park och inre lokaler. Det var en stor arrangement så att den förekom endast varannat år. Parkens träd var smyckade med färgade lampor och musiken där var militärmusik (messingorkester), inne dansorkester och i clublokaler zigenarmusik. Gardenpartyts högsta beskyddare var ärkehertiginnan Augusta och hon uppenbarade sig varje gång. När hon kom spelade militärmusiken för hennes ära.

Under juni och framförallt efter den 15. blev kollegiet allt tystare. Alla åkte hem och med den sista upphörde kollegiets aktiviteter. Matsalen och klubblokaler var stängda. Endast de som arbetade under sommaren kunde bo kvar, men de fick själv ordna mathållningen och städningen.

Som kulturaktivitet förekom en del diskussionskvällar. De inbjudna föredragshållarna var vanligtvis politiker med olika politiska inriktningar. Dessa kvällar var mycket uppskattade av kollegister. De började kl. 9 och kunde pågå till småtimmarna.

Slutet av juni var mitt första universitetsår slut och jag åkte hem. Sommaren var jag några veckor hos Mimi néni där även mormor bodde. Därifrån besökte jag vanligtvis min gudfar som var landsfiskal i en närliggande kommun. Mamma brukade vara med hos Mimi néni.

Sommaren 1934 var jag igen i Österrike i Semmering. Jag var där sex veckor. Under den tiden hände att Österrikes kansler, Dreifuss mördades av nazisterna. Situationen var ganska spännande, men spänningen upplöstes ganska snart och livet fortsatte som vanligt.

Efter den trevliga sommaren 1934 var det dags igen att åka till Budapest. I kollegiet var någonting inte mera nytt, inte heller på universitetet, endast nya professorer och nya ämnen som var nya: nationalekonomi, finansteorier, statistik och offentlig rätt. Något som tilltalade mig särskilt var nationalekonomi och professor Navratil som var en särpling som person men en utomordentlig bra pedagog. Det var också nödvändigt eftersom nationalekonomi var någonting som jag inte träffade tidigare under mina studier i läroverket.

I kollegium blev det också vissa ändringar för min del. Csikszentmihály Móric som kom samtidigt med mig redan hösten 1933 blev av med sin rumskompis som skulle vara ett år i Österrike. Móric och jag blev goda vänner redan förra året och så flyttade vi ihop.

Jag var redan hemtam i kollegium, jag var inte längre stork och på så sätt började jag mera aktivt delta i kollegium clubs styrelse och även i sångkören, vars ledare Penrolf Koruel var en riktig tongivare som person. Året som sådant var ganska likt till det föregående, men nu fick jag vara med att göra "Krampusz" till 6. december. Jag tror att i samband med detta redaktionsarbete hade man det trevligaste timmar. Vi skojade och drev med allt och alla. Under hösten hade vi höstte och efter julen den sedvanliga balen. Detta år hade vi inte garden party. Däremot genom dansskolan anordnat av den andra Szt Imre kollegium kom vi in i "societeten", som betydde trevliga fester hos våra danspartner.

Eftersom arbetet på universitetet krävde mera arbete än under föregående, hade jag inga elever och behöll bara sekretererbrevet i den katolska studentföreningen.

Året gick till slut och sommaren 1935 gjorde jag tillsammans med andra studenter en resa till Finland. Medicinare fick plats på finska sjukhus, teknologer på industrier och jurister

som jag blev placerade hos finska familjer. Jag skulle komma till en familj i Terijoki nära till ryska gränsen. Men en annan kompis som var med i gruppen, skulle komma till en familj med tre barn. Han frågade mig om jag skulle vilja byta med honom. För mig var det egalt var jag kom och senare visade det sig att jag hade vunnit. Nämligen den familjen i Terijoki var ett äldre par och kompisen hade ganska tråkigt där. Jag kom till Tavastehus till familjen Helanen med tre barn som inte alls var besvärliga. Jag skulle i första hand prata med föräldrarna tyska. De ville öva sig i tyska, eftersom pappan som var polisinspektör skulle resa till Ungern på en studietrip. Dessutom genom ändringen blev jag bekant med mammas släkte och så småningom resulterade i att vi gifte oss. Märkliga är ödets vägar, inte sant?¹¹

Familjen Helanen bodde utanför Tavastehus i ett sommarställe som låg vid en sjöstrand. Där fanns naturligtvis även en bastu. Redan på första dagen föreslog de att vi skulle bada bastu. Jag hade bara vag kännedom om bastu, bara så mycket som jag läste om Finland före resan. Värden, de två sönerna, hunden Reiju (en boxer) bänkade oss på lavarna. Det började bli varmt. När temperaturen var ca 90°C föreslog värden att vi skulle simma. Jag trodde att han bara skojade. Enligt min mening var, att bada i 20° vatten direkt från 90° skulle betyda hjärtslag. Men till min stora förvåning hoppade en efter en i vattnet, som siste hunden. Då tänkte jag dö jag eller inte, jag måste göra likadant. Då upplevde jag livets överraskning: istället för att dö fick jag njuta i kalla vattnet. Därmed blev jag riktigt frälst för bastubadandet. Det gjorde vi ofta.

En annan nyhet var för mig att fiska. Det var gott om fisk i sjön: gös, abborre och gädda.

Jag trivdes mycket bra hos fam. Helanen. Jag gjorde med dem flera utflykter. Men en gång lyckades jag trampa i klaveret riktigt ordentligt. De sa att vi skulle åka till Aulanko för att dricka kaffe. ”Oh, Karlberg” sa jag för att visa hur påläst jag var. Jag kom nämligen ihåg att på båten mellan Stettin och Helsinki såg jag en broschyr och där stod Aulanko – Karlberg. Aulanko var för svårt att memorisera däremot Karlberg var lätt. De sa: det heter Aulanko, och jag kände att något inte var så som det skulle vara, men jag anade inte var felet skulle ligga. Bara efter några veckor kom det fram att det inte ansågs vara korrekt att använda svenska namn på ort som hade finskt namn. I mina ungerska böcker stod ingenting om de stora motsättningarna mellan finnar och svenskar. Och språkstriden¹² var just några år före kriget på sin höjd. Men vi pratade inte mera om detta och de förstod att jag inte hade några svenska sympatier och mitt yttrande ”Karlberg” var helt enkelt det att jag lättare kunde komma ihåg svenska namn som var samma som på tyska, än ett finskt namn.

Utöver bastun väntade på mig en hel del överraskningar. De var i första hand på matvägen. Jag fick göra bekantskap med havregrynsgröt. Redan på båten Ariadne fick vi se någon mystisk geggamoja på frukostbordet, men ingen av oss vågade sig på den. Men nu fick jag prova den och den utföll på belåtenhet. Även idag äter jag gärna denna gröt som jag aldrig tidigare provat. En annan överraskning var fläksås, som smakade gott. Däremot tog det en tid innan jag fick tycke om filbunke med socker. Filbunken i och för sig var gott och liknade i smak till surmjölk som jag kände till från Ungern, men sockret till tog några veckor innan jag accepterade. Och hemma, när jag försäkte introducera surmjölk med socker körde mamma ut

---

11 Jag tror att det här är det enda, i alla fall det första, stället där pappa tilltalar läsarna.

12 Menar han språkstriden?

mig till köket med ord: ”Sådant svineri äter man inte hos oss vid matbordet.” Däremot kunde jag inte förlika mig med talkkuna (någon sorts malet och rökt mjöl av ärter) som serverades också till filbunke.

Aldrig tidigare åt jag så mycket smultron som under denna sommar. Husets dotter, Elina, var mycket duktig för att plocka smultron, men själv kunde hon inte äta, hon var allergisk mot smultron. Då hörde jag första gången att man kan vara allergisk mot något annat än färskt slaget hö = hösnuva. Senare fick jag uppleva en hel del ännu som förorsakade allergi hos en del personer.

En utflykt gjorde vi också till Tammerfors. Längre bilresor tyckte jag inte om, jag blev lätt illamående p.g.a. guppiga, kurviga vägar. Vägarna var inte i samma sätt asfalterade och raka som de är nuförtiden.

I Tammerfors höll man på att bygga ett nytt stationshus. Färden gick vidare till Kangasala till Familjen Tulenheimo. Fru Tulenheimo var min värdinnas kusin. Men de var inte hemma och så kunde jag inte träffa husets dotter Eila som är numera fru Asztalos.

Fyra veckor gick snabbt. Men innan jag sa adjö, gjorde jag med ungerska och finska kompisar en rundresa i Södra Finland. Reserutten var: Tavastehus – Vierumäki – Kouvola – Viborg – Jyväskylä – Päijänne – Lahti – Tavastehus.

Innan resan hemåt till Ungern påbörjade var jag några dagar i Helsingfors och där bodde jag hos min värdinnas syster Sorella, som var gift med en polsk ingenjör, Janek. Jag fick se ganska mycket i H-fors: nationalmuseum, Fiskartorpet, Brändö kasino, sightseeing med spårvagn nr. 3.

Hemresan hade en annan resrutt än vi kom. Resan hit gick genom Prag, Dresden där vi besökte Zwinger¹³ med den sextinska madonnan, die grüne Hölle, sedan några dagar i Berlin (Pergamonmuseum, Haus Vaterland, Aschinger matställe). I Stettin embarkerade vi oss på S/S Ariadne. Den var en finsk båt med finsk mat. Kaptenen var mycket tillmötesgående och istället för däckplatser fick vi sova i salongen på madrasser. Vi hade fått trevligt finskt sällskap, finska flickor som var på väg hem efter språkstudier i Tyskland.

Men hemresan gick rakare. Först åkte vi med S/S Virta till Tallinn. Där tittade vi på gamla stan och på kvällen åkte vi vidare till Riga. Där stannade vi två nätter. Lettiska studenter var våra värdar. Där åt jag första gången råa tomater. Till kaffe fick man tre jättestora sockerbitar. När vi frågade varför så mycket socker, fick vi svaret att Lettland hade tre sockerfabriker och man måste stödja den inhemska tillverkningen. En dag åkte vi ut till havet, Rigas Jurmala med millång vit sandstrand och efteråt var vi bjudna på middag på restaurang Otto Schwartz, som var en av de bästa restaurangerna i Riga.

I samband med stadspromenaden råkade vi nästan i polisens händer. Vi pratade och skrattade och plötsligt stod en ortodox präst framför mig och började skälla på mig. När jag frågade honom på tyska varför var han så arg, blev han ännu argare och hotade med polisen. Våra lettiska kollegor förklarade honom att vi inte var tyskar och så småningom lugnade han sig. Anledningen av detta intermezzo var att han trodde, att jag var tysk student och att jag skrattade över honom.

Resan borde ha gått till Warszawa men reseledaren glömde passen i Riga, så vi fick stiga av från tåget vid den polsk-lettiska gränsen och vänta att passena skickas efter oss. Det

---

13 Konstsamling.

blev natt och vi fick promenera och vara hungriga. Det fanns ingen restaurang eller väntsal, där vi kunde vila och få en bit mat. Men passena kom mot morgonen och vi fortsatte till Warszawa. Där övernattade vi, men vi såg inte mycket av staden. Dagen därpå anlände vi till Budapest utan ytterligare malör. Jag fortsatte till Szombathely. Efter någon vecka var det dags igen att åka till Budapest.

Så började tredje året i kollegium och på universitetet. Jag blev numera varm i kläderna. I kollegiums klubb blev jag sekretärare och på universitetet kom de riktigt tunga ämnen: straffrätt med processrätt, privaträtt med processrätt och handelsrätt. Dessutom tre seminarier: i straffrätt, privaträtt och jag fortsatte även med seminarium i nationalekonomi. Dagarna var fulla med föreläsningar, studier hemma, seminarieuppsatser. Dessutom gav clubben en hel del att göra och katolska studentföreningen kontor hade jag fortfarande. Det sociala livet tog också en hel del med bjudningar, fester, konserter och operan. Men jag trivdes med det händelserika livet.

Året gick fort. Några gånger åkte jag hem några dagar till Szombathely.

Våren 1936 blev sedan stormläsning. Jag vet inte hur många koppar te jag drack dagligen, men på kvällarna brukade jag inte lägga mig före kl 1-1/2 2.

En natt hände att jag drömde att jag promenerade i stadsparken. Plötslig hoppade en stor röd katt från buskagen och anhöll mig. Jag lyckades ta katten i halsen och dödade den. När jag halvvaknade tyckte jag att katten var mitt samvete som jag dödade. Jag uppfattade att jag måste ännu mera intensifiera min läsning. Det lyckades bra och när jag i början av juni tenderade i tredje grundexamen fick jag vitsordet summa cum laude¹⁴.

Sommaren 1936 kom jag med i ett studentläger i Italien, närmare bestämt i Ostia vid havet utanför Rom. Gruppen bestod av ca 100 studenter och 100 gymnasister. Vi samlades i Budapest och fick någonslags uniform: knäbyxor, skjorta och båtmössa. Efter några dagars samövningar i marscherande och sångövningar åkte vi iväg. Färden gick direkt till Rom. Vid den italienska gränsen fick var och en av resenärer en ”cestino”¹⁵ = matpaket innehållande kory, bröd, ost och i en lerkopp makaroni med ost och tomatsås. Resan med tåg slutade i Roms järnvägsstation. Med spårvagn åkte vi till Ostia stationen och därifrån med pendeltåg till Ostia. Det var intressant att åka genom Rom och uppleva sevärdheter som jag kände väl från bilder som hängde på skolans väggar.

I Ostia inkvarterades vi i militärtält, 10 personer i varje tält. Vi hade riktiga sängar med madrasser och filter, som var välkomna under nätterna, ty temperaturen har sjunkit till 12-13 grader. Men dagarna var varma. Då badade vi. Sandstranden låg bara på något hundra meter från lägret som låg i en pinjeskog. För mathållningen svarade italienarna. Vi fick mat tre gånger per dag. På förmiddagen badade vi och på eftermiddagen tog vi siesta. På kvällarna tog vi en promenad och tog litet vin. Vanligtvis höll Fizély Laci, Ber Pista och jag själv ihop. Vi hade möjlighet att åka till Rom med pendeltåget. Under de fyra veckorna som lägervistelse varade, åkte vi fem-sex gånger till Rom och tittade på sevärdheterna: Vatikanmuseet, Peterskyrkan, de övriga basilikorna, Sta Maria Maggiore, Lateranen, Sto Paolo di Fuori, Colosseum, Forum Romanum, Capitolium, Villa och Museo Borghese etc. En gemensam utflykt gjorde vi till Castel Gandolfo, var påven Pius XI tog oss emot på audiens. Men ett

¹⁴ Betyder 'med högsta beröm' på latin.

¹⁵ Betyder 'korg' på italienska.

billigt tåg åkte vi också till Neapel och Capri. Eftersom tåget avgick mycket tidigt, kunde vi inte komma från Ostia till Rom och så måste vi övernatta i Rom. Vi räknade med att vi kunde övernatta på någon parkbänk, men det regnade den natten (det hände bara en gång under hela 4 veckors vistelsen) och vi måste söka något skydd. Vi kom till Colosseum, men någon sömn blev det inte; det var alldeles för många råttor som sprang på stenarna.

I lägret väntade vi att Mussolini skulle hälsa på oss, men kriget i Spanien bröt ut och il duce¹⁶ var upptagen. I stället kom utrikesministern, Mussolinis svärson greve Ciano.

På hemvägen stannade vi en dag i Venedig. Där tittade vi på kanalerna, Markusplatsen och Markuskyrkan. Jag ägde en fillér när jag steg av tåget i Szombathely.

Några dagar besökte jag mormor och Mimi néni och Mancini och sedan blev det igen att åka till Budapest och börja fjärde året.

Höstterminen 1936 var den sista när jag hade föreläsningar. Eftersom jag blev mönstrad, hade jag möjlighet att komprimera föreläsningarna från åtta till sju terminer. Därmed kunde jag ställa upp för sluttentamina vintern våren 1937. Detta betydde också att jag och även andra som var i samma situation som jag, måste intensifiera läsningarna och förberedelserna till det första sluttentamen. Efter en gemensam krogrond började den intensivaste studieperioden. Jag hade ett strikt dagsprogram: steg upp 1/2 8, frukost före 8, föreläsning till 10-11, läsning till kl 13, lunch, sen en timme tidningar, kat. studentförbund. Efteråt läsning till 1/2 7, middag, 1/2 timme i cluben eller promenad, läsning igen till kl 1-2 på natten. Både Moric och jag som bodde i samma rum, höll på att förverkliga detta program, med små avbrytelser när vi gick till bio eller tog ett öl i den närliggande krogen. Söndag eftermiddagar höll vi oss lediga och ägnade oss till sociala livet.

Efter julen drog sig ihop till det första slutexamen som kallades också rigorosum = sträng. Det bestod av fyra ämnen: privaträtt, privat österrikiskt rätt med processrätt, handelsrätt och politik. Och alla ämnen på samma dag. Det började kl 8 och det sista tentamen var kl 6 på eftermiddag. Resultatet blev: cum laude¹⁷.

Efter den sedvanliga balen började läsningen till rigorosum nr 2. bestående av fem ämnen: straffrätt, straffprocessrätt, offentliga rätt, administrativ rätt, finansrätt. Alla ämnen tenterades samma dag. Resultat: magna cum laude¹⁸.

Efter denna examen som ägde rum i maj, tänkte jag hålla tre dagar ledigt innan jag skulle fortsätta studierna till det sista rigorosum, som skulle äga rum den 21 juni. Men mitt vilande avbröt ett flygpostbrev från Helsingfors. Jag fick veta att min finska värdinnas kusin med dotter + en släkting dam befinner sig i Budapest i Hotel Lukács. Alltså jag klädde på mig och åkte med spårvagn till Hotel Lukács och besökte fru Tulenheimo med dottern Eila, som stoltserade med sin studentmössa från tekniska högskolan. Vi träffades flera gånger. Tittade på militärparaden i samband med den italienska kungens besök, vi var i stadsparken, agrarmuseet, 5 o'clock tea på Hotel Gellért, och tillsammans med en kompis på roddbåtfärd på Donau. En kväll var jag bjuden till Hotel Ritz och där lyssnade vi till zigenarprimas Imre Magyary. Eftersom det sista rigorosum kom allt närmare, måste jag utnyttja varje minut för läsningen. Så när jag åkte med spårvagn till hotel Lukács hade alltid en del av min studiebok i

16 Betyder 'ledaren' på italienska.

17 = latin för 'med beröm'.

18 = latin för 'med stort beröm'.

rättsfilosofi och läste den. Efter att familjen Tulenheimo åkte iväg, hade jag bara några veckor till den 21 juni. Sluttentamen bestod av romersk rätt, internationell rätt, rättsfilosofi och kanon rätt¹⁹. Resultat: cum laude. Alltså precis fyra år efter att jag tog studenten, lade av den sista rigorosum.

Jag fick avsluta mitt arbete i kat. studentförbundet, packa mina pinaler i kollegium ty mina studentår tog slut. På hösten väntade mig militärtjänsten, trodde jag.

Några dagar innan jag åkte hem, skrev mamma att när hon sökte pass för mig meddelade man till henne att jag inte bli inkallad i oktober. Detta var en stor missräkning för mig. Men tack vare mina ”sociala” förbindelser, var pappan av en av mina flickbekanta generallöjtnant. Jag ringde till honom och frågade om han kunde hjälpa mig med inkallelsen i oktober. Det gick naturligtvis. Och jag fick passet men endast till sista augusti.

Nu kunde jag i lugn och ro ta avsked från Budapest och från kollegiet.

Jag var bara några dagar hemma för att förbereda min resa till Finland. Jag blev bjuden både till mitt tidigare värdfolk, och familjen Tulenheimo.

Början av juli var jag några dagar i Budapest för att ordna visum genom Tjeckoslovakien, Polen, Lettland. För Estland och Finland behövdes inget visum. Under dessa dagar bodde jag igen i kollegium men det var tyst, sommarstängning och stillhet rådde där.

En morgon kl. 7 startade resan och gick genom Tjeckoslovakien, Polen, Lettland till Tallinn i Estland. Resan tog 2 ½ dygn och på morgonen var jag i Tallinn. Jag var ganska trött och hungrig. Jag hade naturligtvis ingen sovvagn och mat hade jag i form av smörgåsar. På järnvägsstationen frågade jag hur man kan ta sig till hamnen. Svaret blev: taxi. Jag letade efter taxi, men det fanns bara fina amerikanska limousiner. Man förklarade mig att de är taxi. Så kom jag till hamnen och med båten kom jag till Helsingfors.

I hamnen väntade mig Sorella och jag stannade några dagar i H:fors. Sen gick resan vidare till familjen Helanen i Tavastehus. Allt var som för två år tidigare bastu, fisk, smultron. En söndag åkte vi till Lammi, där firade värdinnans släkting 50-årsdag. Det var en verklig upplevelse för mig. Värden var storbonde och en viktig person i Lammi. Vi och övriga släktingar från Helsingfors satt i ett rum och hade mycket trevligt. Vi var där ca tjugo personer. Folket från byn satt i två rum: i det ena kvinnor och i det andra karlar. I kvinnorummet pratade alla på en gång, medan karlarna satt tyska som eldgaffel och sa ingenting. De höll bara kaffekoppen och bullen men i det rummet var det tyst som i graven. Här upplevde jag skillnaden mellan kvinnor och karlar i Tavastland.

Även denna gång gjorde jag en rundresa tillsammans med flickor och en pojke. Resan var större än förra gången. Från Tavastehus åkte vi till Viborg, Imatra, Sortavala²⁰, Valamo, Koli, Savonlinna, Joensuu, Jyväskylä, Tampere. Där lämnade jag sällskapet och åkte med buss till Kangasala till familjen Tulenheimo. Där stannade jag några härliga dagar och blev mera bekant med Eila. En gång åkte vi med Perttis segelbåt på Vesijärvi och jag plumpsade i vattnet. Jag skrek om hjälp och sa att jag inte kunde simma. Eila blev skraj och arg. Hon

---

19 Kanonisk rätt = kyrklig rätt.

20 Staden avträdde 1940 till Sovjetunionen, återerövrades av finska trupper 1941 men gick på nytt förlorad genom vapenstillståndsfördraget 19 september 1944, samma dag som mamma och pappa gifte sig. Den finländska befolkningen evakuerades till det återstående Finland.

tänkte att jag ställde till massa obehag om jag drunknade i hennes sällskap. Men det blev inte fallet.

Fram till mitten av augusti var jag igen hos familjen Helanen, sedan i Helsingfors. Sanyi bácsi, som var praktikant i Estland, kom vi överens att vi skulle träffas i Helsingfors. Han bodde där i Teknologernas hem. En kväll gick vi i den nyöppnade restaurangen Hungaria. Där spelade en ungersk zigenarorkester. I pausen pratade vi med zigenarna, och när primas frågade oss varifrån i Ungern var vi, sa en av orkestern: ”Ni är från Szombathely. Jag kommer ihåg att ni var flera gånger i restaurang Sabaria var jag spelade för fyra år sedan”. Det stämde, den sommaren när vi blev studenter och besökte några gånger Sabaria. Vilket personminne!

Men augusti började ta slut och jag måste åka hemåt. En dag kom Eila från Kangasala. Hon hade något viktigt ärende i Helsingfors. Sanyi bácsi gjorde en avstickare till Stockholm och han lånade till mig sin fribiljett som var giltig i hela Estland. Således kunde jag bespara biljettpriset genom Estland. Samtidigt åkte även andra ungerska studenter hem från Finland, Estland och Lettland. Vid den ungerska gränsen fick jag bannor från den ungerska passpolisen. Mitt pass var nämligen giltigt t.o.m. 31 augusti, men tåget var försenat och vi passerade gränsen efter klockan 24. Nästa morgon var jag igen i Szombathely.

Nu blev dagarna dyra. I all hast fick jag skriva ner min doktorsavhandling för att kunna bli promovrad innan jag fick rycka in i militärtjänst. Det lyckades och den 20. september fick jag skaka hand med rektorn och fyra dekaner, som förklarade mig *doctor iuris*²¹. Samtidigt fick jag avlägga doktorsdet.

Även före inryckningen hade jag försökt hitta en lämplig lägenhet för mamma och mig som skulle passa oss när jag blir färdig med militärtjänsten. Jag hade fått redan anställning på utrikeshandelsbyrå med början av juni, men kunde inte träda i tjänst, jag var fortfarande i militär.

Enligt mammas önskan sökte jag bostad bara på två områden i Buda. Jag tittade på ett 20-tal lägenheter och så småningom hittade jag en riktig trevlig tvårummare. Sen hade jag bara några dagar i Szombathely före den 5 oktober, inryckningsdagen.

Om lumpen skriver jag separat, men fortsätter mina anteckningar om kollegiet, eftersom på grund av mammas död kom jag tillbaka till kollegiet

Mamma dog den 8. december, ca två veckor efter att jag kom hem från militärtjänsten. Eftersom mina inkomster inte räckte till för att behålla lägenheten, sålde jag alla möbler och husgeråd till höger och vänster. Till slutet av januari var lägenheten tom och jag blev igen inneboende i kollegium.

Jag hade nu ensam ett rum och lunch åt jag i jobbet matsal till subventionerat pris. För lunchen, bestående av soppa, köttträtt med tillbehör och efterrätt betalade jag 60 filler. Det var adekvat med min lön som var 175 pengö. Kollegiet kostade 65 pengö. Men jag behövde också tänka på ny ekipering. Före militärtjänsten köpte jag inga nya kläder med tanke på att under lumpen kroppen fick andra dimensioner.

Jag bodde i kollegium från första februari 1939 till 31 augusti 1940. Skillnaden mellan tiden under studenttid och som färdig med studier var att jag satt numera vid det s.k. diplomerades bord och deltog mycket sporadiskt i kollegiumaktiviteter. En viktig händelse var grundandet av ”gamla kamelers” sällskap. Vi hade i kollegium fyra amerikanska ungrare som

---

21 Latin för doktor i juridik.

studerade medicin i Budapest. Under hösten 1939 blev de färdiga och skulle åka tillbaka till America. Vi övriga diplomerade ordnade en avskedsmiddag och då bestämdes att nästa år samma dag och samma ställe skulle vi träffas, vi i Budapest och amerikanerna i USA. Simig Gyuszi²², Csáky Tihamer och jag, som bodde förtfarande i kollegium skulle organisera följande års middag. Sällskapets namn skulle bli "Gamla kameler (Vén tevék)" p.g.a. att rektorn brukade kalla oss gamla kameler när han skällde på oss.

Våren 1940 blev repetitionsövning för mig. Det skulle ha varat fyra veckor men efter övningarna avblåstes återkallades kompaniet till Szombathely. Det blev en lång militärepok som slutade i oktober efter inmarschen till Siebenbürgen²³. När jag kom igen till Budapest, visade det sig att jag tillsammans med de övriga diplomerade inte kunde bo kvar i kollegiet, eftersom många studenter sökte sig till universitetet i Budapest från Siebenbürgen. Kollegiet var i första hand avsett för studenter och diplomerade kunde få plats om det fanns lediga rum.

Megyer Feri, också han bodde i kollegiet och arbetade som jag i utrikeshandelsbyrån, sökte ett uthyrningsrum. Vi hittade ett ganska stort, men kallt rum som två äldre systrar hyrde ut.

Därmed tog livet i kollegium slut. Men kontakten med de Gamla kamelerna behöll vi och träffades varannan månads andra tisdag. Dessa sammankomster existerar fortfarande även nu 1995.

Lumpen

1937 var för mig mycket betydelsefullt. Inte bara för att jag avslutade mina universitetsstudier utan även för att jag fick påbörja min militärtjänst.

Strax efter att jag återvände från Finland fick jag min inkallelseorder enligt vilken jag skulle infinna mig den 5. oktober i König Karl kasern i Budapest. Den var en blandad kasern. Där fanns några bataljoner av en infanteriregiment, men även signaltruppernas centralskola och Budapest-milos signalbataljon.

Den 3 oktober förmiddag började jag packa min soldatlåda som var av trä och hade föreskrivna dimensioner för att kunna ställa under sängen i förläggningen. Man måste ha fem eller sex borstar, handduk, nattskjorta eller pyjamas, tvål, kam. Lådan hade ett inlägg. Det fanns där även andra saker som jag inte mera kommer ihåg vilka. Men naturligtvis ganska nervös för det nya skedet i mitt liv. Nervositeten medförde att jag gick till skåpet gång på gång för att styrka mig med ett tår. Mamma bara skrattade. När packningen var färdig, även jag var ja färdig. Tåget gick på kvällen och jag fick sova av ryset. I Budapest hämtade jag mitt diplom från universitetet och övernattade hos mammas kusin, Jancsi bácsi, Márias pappa. Det passade mig bra, de bodde mycket nära till kasernen.

Nästa morgon den 5. oktober tog jag taxi och körde till kasernens ingång. Min trälåda släpades efter mig av taxichauffören. Jag visade till vakten min inkallelseorder och han visade mig var i kaserngården jag skulle anmäla mig. Jag bad chauffören att bära min låda, men då

---

22 Smeknamn för Gyula.

23 D.v.s. Transsylvanien i nuvarande Rumänien, del av österrike-ungerska monarkin. I Versailles-fördraget efter första världskriget tilldelades Transsylvanien Rumänien. Ca 350 000 ungrare fördrevs, deras egendomar konfiskerades, de sparkades från officiella poster.

blev det stopp. ”Han får inte komma in!” var vaktens bryska ord. ”Men vem skall bära min låda?”, löd min naiva fråga. Vakten blev mållös, men efter en stund samlade han sig och svarade kort: ”Ni”. Jag kände mig som Dante när han kom till helvetets port. ”Lämna alla förhoppningar när du passerar denna port”. Jag anmälde mig vid det bord, som vakten visade. En kompis som kom samtidigt berättade senare att jag visade upp mig så omilitäriskt när jag vid anmälningen lyfte hatten och sa ”God dag!” Men i kasernen försökte man muntra upp de nyinryckta med militärmusik som dånade från högtalarna. Sen fick vi klä av oss och en kommission granskade oss. Därefter fick vi en mycket god lunch, men riktigt stor aptit ville inte inträffa. Efter maten fick vi gå till förläggningen. Vi bodde sexton stycken i samma rum. Jag fick en förnämlig plats i ett hörn eftersom vi var placerade i bokstavsordning. Alla fick ligga i dubbla underschlaf och överschlaf och de övriga, eftersom de var aspiranter till militärhögskolan fick ligga utan överschlaf. Dessutom var två underbefäl, en furir och en korpral placerade i samma rum. Vi hade halmsäckar som madrass och fick först gå med dem till gården och fylla våra säckar med halm. De skulle ha skarpa kanter som en tändsticksask sade det äldre underbefälet. Sedan fick vi i magasinet kvittera ut våra personliga persedlar. Allt samlades i två filter och vi fick kvittera med namnunderskrift de saker som vi fick och vi knappast visste vad de hette. Vi uppmanades att sköta kronans egendom som vi fick och som vi får lämna tillbaka utan något svinn när vi muckar.

I förläggningen fick vi byta våra civila kläder till uniform och placera våra reservkläder och stål hjälm på en hylla ovanpå sängen. Geväret och bajonetten hängdes på väggen ute på korridoren. Alltså vi blev soldater.

Kompaniet var en studentkompani bestående av två plutoner. Vi var signalister från hela landet. Vi var ca 120 personer. Utbildningen sköttes centralt under de första åtta månaderna. Därefter skulle vi fyra månader tjänstgöra var och en hos sin moderenhet. Jag och nio andra i Szombathely.

När det var middagstid fick vi igen en smaklig middag, numera i uniform. Kl. 9 släcktes lampan och för att uppmuntra sällskapet uppmanade underbefälet att vi skulle berätta anekdoter.

Revelj var kl. 6 på morgonen. Vi hade 15 minuter att klä på oss, varefter vi hade morgongymnastik. Som studentsoldater behövde vi inte stå i matkö utan maten serverades på porslinterrik av några malajer i en speciell matsal. Likaså vi var inte tvingade städa rummet, endast under sängen. Resten skötte malajerna.

Vi hade en sergeant som svarade för ordningen i kompaniet. Han var dagsofficer varje lördag och på lördag eftermiddag hade vi ingen undervisning, utan det var materialskötsel.

Sergeanten berättade att han låtit nymåla dass-sitsarna och varnade att vi inte skulle stå på sitsarna och lämna spår efter de stiften som vi hade i våra pjäxor. Några veckor senare hände det att han, trots sina förmaningar, hittade spår av dessa stiften. Han upprepade sin hotelse att om han upptecker nya spår skulle han beordra att vi skulle gå på vakt i dasset, med stål hjälm, gevär med bajonett på.

När vi var litet mera varma i kläderna, några av oss hittade på att en kompis, som var lärare, fil. mag. i civil och en riktigt omilitärisk varelse, skulle stå vakt i dasset på sergeantens order. Han trodde på oss och vi hade hemskt roligt på hans bekostnad. Men, som vanligt kom sergeanten på inspektion och tittade in i toaletten. Vår kompis avlade rapport enligt

reglementet, att han var dassvakt och att inte hände något speciellt. Sergeanten behöll allvaret, bara beordrade vakten att han fick återgå till den vanliga sysselsättningen. Men när han, sergeanten, gick ned för trapporna <...>²⁴ och den lördagen fick vi permission utan extra exercis.

Annars var dagarna fyllda med undervisning. De första två månaderna innehöll rekrytutbildning. Vi lärde oss stå, gå, anmäla oss, hantera geväret etc. Eftersom vi ännu inte kunde hälsa, fick vi inte gå utanför kasernens grindar.

Som signalister fick vi naturligtvis lära oss morse. Vi hade två timmar övningar varje dag, en på förmiddag och en på eftermiddag. Så småningom fick vi gå i stallet och göra bekantskap med hästarna. Ridundervisningen pågick i manegen. Undervisaren var en löjtnant som var mycket trevlig, men hade ett ordförråd som var inte precis salonfäihig. Utbildare var en major, som var kompanichef, fyra löjtnanter var hyggliga personer utom en som undervisade i linjebygge. Han tyckte inte om studentsoldater och jurister i synnerhet.

När han var dagsofficer kom han alltid in i förläggningen och beordrade att man skulle ligga i kronans skjorta och inte i pyjamas eller egen nattskjorta.

Vid en sådan inspektion väckte han min granne och beordrade att han skulle ordna bättre kläderna på sin hylla. Löjtnanten stod bredvid sängen och när grannen ordnade sin hylla var hans nakna bak precis i samma höjd som löjtnantens näsa. ”Är det bra så?” frågade grannen och hade ingen aning om den komiska situationen. Jag hade svårt att hålla mig utan skratt och låtsades att jag sover. Men efteråt när löjtnanten försvann hade vi hemskt roligt.

Efter fyra veckor grundutbildning fick vi första permissionen som varade från tisdag eftermiddag till kl. 24 i söndag. I samband med allahelgondagen fick vi två dagar ledigt och då flyttade mamma till Budapest.

Efter två månaders utbildning började egentliga reservofficerskolan. Redan då skickades några hem som inte motsvarade fordringarna. En gallring skedde varje månad och när de åtta månaderna tog slut, var vi bara sextio, dvs. hälften kvar.

Under höstmånaderna hade vi även obligatorisk dansskola, en gång i veckan. Kostnaderna för den fick vi själva betala med avdrag av vår sold. Solden var två pengö per tio dagar. Av dessa två pengö avgick en pengö / månad för extra betjäning och matporstin, en pengö som reserv för förkomna persedlar. Således var solden mer eller mindre + - 0.

När den egentliga reservofficersutbildningen började, hade vi möjlighet att begära tillstånd att bo hemma. Eftersom mamma bodde numera bara 10 minuters gångtid från kasernen, anhöll jag och en annan för att få bo och äta hemma. Det beviljades och som ersättning för maten fick jag 80 fillér per dag. Jag fick gå hem under lunchrasten som varade en och en halv timme, och på kvällen efter uppläsning av dagorden som skedde kl. 17. På morgonen måste jag vara i förläggningen kl. 6.30. Dessa tider fick jag hålla lika noggrant som de övriga tiderna i samband med permission, ty att inte hålla tiderna ansågs som den värsta dödssynden för en signalist. Under 8 månader ingen av oss missade de angivna tiderna, annars skulle man riskera lika många dagar kasernarrest som antal minuter som man kom försent.

Så småningom blev det jul och vi fick drygt två veckor ledigt.

---

24 Här har nog pappa glömt att skriva något i stil med: 'kunde vi se att han skrattade så att axlarna skakade'. Det brukade han avsluta historien med när han berättade den för oss.

Under hösten började jag röka. Det var en accepterad förevändning i dansskolan att man slapp dansa. Men rökningen fortsatte jag även efteråt särskilt under nattövningar. Med cigarettens glöd kunde man värma sina fingrar som blev stela under kalla nätter och hjälpe till för att kunna hantera morsetastern.

Slutet av januari fick vi som var kvar, den första utnämningen. Vi blev vicekorpraler, men bara titulärt, solden blev samma som förut.

Någon vecka efter utnämningen var jag och en kompis som bodde också hemma hemåt efter dagsbefälens uppläsning. Klockan kunde vara 17.30 och det var mörkt. Vi passerade två militärpersoner och gick förbi utan att hälsa. Efter några steg ropade de efter oss: "Infanterist, stanna!" För det första var vi inte infanterister och det andra vi var inte längre meniga utan vicekorpraler, alltså vi stannade inte. När vi inte stannade ropade de en gång till, varpå vi svarade med några inte särskilt vackra ord att vi inte var infanterister. De sprang efter oss och det visade sig att de var furirer, alltså två pinnar högre än vi. De tvingade oss tillbaka till kasernens dagofficer som var lyckligtvis en signallöjtnant. Han gjorde ingenting, men sa till furirerna att om de vill kan de anmäla oss till kompanichefen. Några dagar hände det ingenting. Men lördagen när vår sergeant var dagsofficer, frågade han om det var några av oss, som hade något mellanhavande med två infanterifurirer. Han nämnde inget namn, men vi två anmälde oss. Det var bra att vi gjorde så ty han visste våra namn, han ville bara kolla om vi anmälde oss frivilligt. Resultatet blev att vi beordrades att anmäla oss hos kompanichefen. Vi fick fem dagars kasernarrest som innebar att vi efter dagorderns uppläsning fick klä oss in extra (utgångs)kläder och anmäla oss hos kaserndagsofficern. Men kl. 9 fick vi lägga oss med de övriga kompisarna. Under dessa fem dagar fick vi mat i kasern och matpengarna blev indragna under dessa dagar.

Underbefälet var ganska hyggliga karlar men naturligtvis hade de inte någon högre bildning. Som exempel: en av furirerna skällde på oss och sa: "Jag kan inte förstå, ni är alla diplomerade och somliga av er har t.o.m. studentexamen."

Ridningen var något nytt för mig. I början hade jag respekt för hästen, men i samband med stalltjänst blev jag god vän med "min" häst som hette "Pipacs" (vallmo). Stalltjänsten bestod i bl.a. att man fick gå i mittgången med en träpotta med långt skaft och se till att hästen hade pottan i närheten när den annonserade att han blev kissnödig. Den servicen fick vi bjuda för att undvika att hästens halm skulle bli fuktig. Om det blev bajs fick man samla ihop hästcitronerna i en för detta ändamål konstruerad skyffel.

Själva ridningen fann jag så småningom ganska kul. När juledigheten kom, anmälde jag mig att komma varje dag till kasern (med undantag av torsdagar då hästarna hade vilodag) för att rida fyra hästar under två timmar. Eftersom hästarna behövde ordentligt med motion, programmet för denna ridning var ganska tröttsamt. Men resultatet blev att jag fick en riktig säkerhet i sadeln.

Det förekom en del lustigheter också. Under rekrytutbildningen fick vi öva att använda kommandoord. Vi delades i grupper om två i en grupp och den ena fick ropa "Rechts um!", "Links um!" etc.²⁵ och den andra fick genomföra kommandot. Min kompis och jag tyckte att det var ganska tråkigt och gjorde så att den ene kommenderade och den andra – i stället för att

---

25 Väldigt intressant att de fick lära sig tyska kommandoord. MA.

utföra kommandot – tittade efter var den kontrollerande korpralen befann sig. Vändningarna utfördes bara då korpralen befann sig i synhåll.

Utbildningen framskred och vi fick sitta i skolrummet så mycket att vi var glada när vi fick en exercis på gården. Men när våren kom började vi allt mer och mer ha övningar i omgivningen. Framför allt att bygga fälttelefonlinjer var ganska arbetsamt. Man fick bygga även linje med riktiga stolplinjer för luftlinjer.

Någon gång i april blev jag + fem andra inkallade till kompanichefen. Där var en husarkapten och frågade om vi vore intresserade om en specialutbildning. Vad denna utbildning skulle bestå av ville han inte berätta, bara antydde att även fallskärmshopp skulle ingå i den. Vi, alla sex, svarade jakande. Vad annat skulle vi kunnat säga.

Efter några veckor fick vi kommendering till denna speciella utbildning som hette: ”Speciell kurs för gymnastik”. Det var tre olika platser var denna utbildning ägde rum. Jag och en kompis kom till Szentendre, ca 2 mil norr om Budapest, och vi blev placerade i en pionjärkasern²⁶ vid Donau. Från hela landet och från alla möjliga vapengren samlades här. Vi var ca 30 personer. Utbildningen utgick i första hand på att kunna åka med tunga, flatbottnade ekor, simma med full utrustning och springa. Vi fick bättre mat och även andra fördelar. Naturligtvis skulle allt ske i största hemlighet och vi fick inte berätta för någon, vad vi sysslade med. Så förstod vi att utbildningens mål var att lära oss att utföra sabotage bakom fiendens linjer och det skulle ske i civila kläder. Jag fick som signalist lära mig att hantera hemliga radioapparater för att hålla kontakt med sabotagegruppen och basenheten.

Innan vi skulle skickas till Szombathely för fallskärm utbildning, tyckte jag att det hela passade knappast för mig och bad om förflyttning till min moder-signalkompani i Szombathely. Det beviljades och jag – numera som korpral – infann mig i Szombathely.

Där träffades de övriga som var med i Budapest i signalskolan. Vi studenter hade ett rum, ganska stort och det var inte heller dubbla sängar. Vi hade också en egen matsal och maten serverades där. Rummet städades delvis av ordonansen som vi hade i Budapest. Bataljonchefen hade speciell mån om att de blivande reservofficererna skulle ha det bra. T.o.m. morgonkaffet kunde vi få i sängen serverad av ordonansen. Officerarna var också mycket hyggliga. Men en sergeant tålde inte riktigt att vi behandlades så bra. En lördag bråkade han med oss att rummet inte var ordentligt städat. Jag som var rumsäldst sa till honom att det skulle vara bättre att han inte bråkade med oss, ty efter någon månad skulle vi få samma rang som han hade, men på grund av att vi blev kadettsergeanter, blev vi ett strå vassare än han. Men om han insisterar måste vi naturligtvis lyda hans order nu.

Tiden gick och det blev aktuellt för höstmanöver. Jag hade en radiogrupp bestående av fyra personer och två hästar. Höstmanövern pågick fyra veckor. Vi som var signalister hade mycket bekvämare än stackars infanterister. I stället för kronans mat hade vi matpengar, 1.20 pengö per person och 4 filler för en häst. Maten på landet var mycket billigt, så att gruppens 6 pengö per dag räckte väl för ett par kycklingar som tillagades av bondefruar som sålde kycklingarna. Mjölken kostade 8 filler per liter och ett ägg 2 filler.

En natt, när vi fick förflytta oss, kom vi på morgonkvisten till en bondgård för att ge vatten och mat till hästarna. Vi själva var också hungriga och frågade bonden om de hade någon mat att sälja till oss. Svaret var att de inte hade något. Men när vi frågade om de hade

ägg, speck, grönpaprika och bröd blev svaret ja. Då beställde vi äggröra på 60 ägg med speck, paprika och bröd. Både hästarna och vi lämnade bondgården mycket belåtna.

Mitten av september tog manövern slut och vi hade tre dagars etapp att komma tillbaka till Szombathely. Andra dagen började höras ett rykte att det inte skulle bli någon muckning utan vi skulle bli tillbakahållna med tanke på det spända politiska läget mellan Tyskland och Tjeckoslovakien. Redan på våren hade vi en känning om den politiska oron, när vi höll vakt vid en ammunitionsfabrik och magasin. Den natten invaderade Hitler Österrike och det var fråga om vi skulle avlösas. Men den gången hände ingenting.

När vi anlände till vår kasern, myllrade där av folk som blev inkallade för repetitioner. Det blev naturligtvis inte tal om vår muckning. Men vi blev i alla fall kadettsergeanter med silverknappar i stället för bronsknappar och sabel i stället för bajonett.

Stackars sergeanten som bråkade med oss hade otur. Vi muckade inte och hade möjlighet att göra livet surt för honom. Och det gjorde vi.

Alla vråar, korridorer, matsalen var fulla av folk och mera strömmade in. De flesta kände inte till nyheterna inom signalmaterial och måste ombildas. Vi som fick vår utbildning under det löpande året, kom väl till pass som utbildare. Omskolningen måste gå fort. Den pågick dag och natt. Manskapet indelades i grupper och hade tre timmars utbildning, sex timmars rast, sen tre timmars utbildning o.s.v. Antalet utbildare var begränsat och så hade vi tjänstgöring tre timmars utbildning och tre timmars rast. Det pågick ca 10 dagar innan de nyssinkallade kunde anses vara något så när informerade. Utbildningen och övningar fortsatte, men numera i normal takt. Vi kadettsergeanter hade inte längre plats i kasern och måste bo i stan. Jag kunde få plats hos Sanyi bácsis pappa.

I oktober kom ett sorgligt telegram. Mormor hade dött. Jag fick två dagars permission och åkte till begravningen. Där var familjen samlad: mamma, Mimi néni, Mancsi néni, Babi, Pista och jag.

Livet i kasernen gick vidare. Slutet av november var det så lugnt att vi, kadettsergeanter och de flesta i september inkallade fick mucka.

Året i lumpen tog slut. Jag åkte hem till Budapest och anmälde mig till tjänstgöring i Utrikeshandelsbyrån. Jag blev placerad på agraravdelningen och hade ganska enkla uppgifter för att så småningom komma in i rutinen.

Den 6 december fick ett stort slag. Mamma fick hjärnblödning och var medvetslös. Hon transporterades till sjukhuset och hon dog där den 8 december. Två dödsfall inom två månader.

Livet för mig ändrade sig. Jag sålde alla möbler och kom tillbaka till kollegiet som jag redan tidigare berättat.

Men mina kontakter med militären tog inte slut. Nästa år 1939 blev jag inkallad till sabotagegruppen. Vi skickades i civila kläder till den rumänska gränsen. Meningen var att vi skulle rekognoscera gränsen och vid given signal skulle provocera en gränskonflikt på så sätt att det skulle verka att rumänerna²⁷ förorsakade gränsincidenten. Men efter en vecka blev vi tillbakadragna från gränsen och tillsvidare skulle vi vara vid Tisza nära Szolnok. Den här gången blev det inte mera och efter en månad blev gruppen upplöst.

---

27 ... att det var rumänerna som ...

Nästa år 1940 i maj inkallades jag till fyra veckors repetitionsövning. Övningarna pågick inte i Szombathely utan ca 80 km österut i en större by med namn Devecser. Det blev ganska hårda övningar. En del på nätterna. Kompanichefen var mycket krävande, men de övriga officerarna var mycket trevliga. Två av dem var kompisar i lumpen och de stannade kvar i armen och tänkte bli yrkesofficerare. Jag överansträngde mig inte. Jag tänkte bara att varje dag som går förkortar de obligatoriska fyra veckorna. Men redan första dagen fick jag känna hårdheten i militärtjänst. Jag som under de senaste två åren inte satt på hästrygg fick rida ca 6 mil. På kvällen kunde jag knappast gå och nästa morgon fick kompisarna hjälpa mig ur sängen. Föregående dags ridning förorsakade hemskt träningsverk. Men det hjälpte inte utan jag fick igen sätta mig på sadeln. Övningarna var hårda och vi hade ofta nattövningar. Då hände det att jag somnade på hästryggen. Hästen blev antagligen rädd eller tog ett felsteg och slog upp sitt huvud som träffade min mun. Det gjorde hemskt ont men så småningom gav smärtan efter.

En dag kom bataljonchefen till inspektion. Men plötsligt kallades han till telefon. Han fick order att inställa övningen och kompaniet skulle utan dröjsmål återvända till Szombathely. Orsaken var att Ungern mobiliserade mot Rumänien. Redan när vi kom till kasernen började de inkallade droppa in. Jag fick i uppdrag att under nätterna åka runt i byarna och överlämna inkallelseorder till landfiskalen för hästar och hästvagnar. Andra natten fick jag fruktansvärt tandvärk. Mina framtänder som hästen slagit emot under övningen i Devecser började göra riktigt illa. Jag hade inte tid att gå till tandläkaren och för att kunna fungera käkade jag smärtstillande medel i den grad att jag kände mig hela tiden litet berusad. Efter några dagar kunde jag dock komma till tandläkaren som konstaterade att nerverna på de två framtänderna var avslitna och nervkanalerna var fulla med var. Han försökte putsa, men den tiden fanns inte penicillin och putsningen skulle ta ganska lång tid.

Naturligtvis kunde jag inte mucka när de fyra veckorna tog slut, men jag kom ändå inte i något marschkompani eftersom min krigsplacering var i sabotage gruppen. Kaptenen som var chef för den s.k. ersättningsavdelningen tog mig som adjutant. Jag hade lugna dagar, litet kontorsjobb på förmiddagarna, lunch i officermässen, och på eftermiddagarna fick jag gå till armékorkommandanturen för att hämta posten. Vid ett sådant tillfälle träffade jag armékorkommandanten, generallöjtnanten som tidigare hjälpt mig att bli inkallad. Han frågade mig om vilken enhet blev jag indelad. Jag berättade att jag inte kunde indelas till något marschkompani ty min krigsplacering var i sabotagegruppen. Han frågade om jag hellre ville vara med i ett signalkompani. Jag svarade jakande varpå han lovade att han skall ordna att jag kommer loss från sabotagegruppen. Två dagar senare kom ett telegram från krigsministeriet enligt vilket jag blev fri från sabotagegruppen. Det lönade sig alltså att dansa med generallöjtnantens dotter.

Några dagar senare hände en olycka under en nattövning. En plutonchef, en löjtnant, skadade sig i samband med en motorcykelolycka. Han kom till sjukhuset och hans plats blev ledig. Den fick jag och kom in i ett mycket trevlig kompani. Chefen, en kapten, studerade på agrarhögskolan innan han blev officer och han var expert på vinodling. Han ägde också en vingård på det berömda Somlóberget.

Det dröjde inte länge innan vi fick marschorder. Kompaniet fyllde ett helt tåg bestående av 50 vagnar eller 100 axlar som det hette på militärspråk. Jag blev god vän med

de övriga plutoncheferna: första plutonen som var motoriserad hade som chef Sónyi, löjtnant, andra plutonen var min, en radiopluton, tredje plutonen hade Varga, som vi kallade journalist, han var chefredaktör i en lokaltidning, fjärde plutonchef Latin Vince var kompis från lumpen. Vice chef första plutonen var Laczó Zoli, kadettsergeant och i civil posttjänsteman. Han var den ende bland plutonchefer som var gift. Dessutom hade vi också en posttjänsteman, jurist, Tárnok Pali, och i militär fänrik som skulle sköta telegrafapparaten typ Hughes.

Tåget avgick på morgonen och det blev sent på eftermiddagen när vi kom fram till Debrecen. Det var långa väntetider, eftersom alla militärtåg som kom från Västra Ungern måste passera Budapest och där var stor anhopning. I Debrecen fick vi lämna tåget och vårt mål Derecske låg ca 30 kilometer söderut om Debrecen. I mörkret inkvarterade vi manskapet och hästarna. Det tog ganska lång tid, vi hade ca 90 hästar och drygt 200 män. Jag och Tárnok Pali, två jurister, inkvarterades i ett bondehus. Det var trevligt med goda sängar och det var också rent. Jag hade en ordonans som var frisör i civil. Han brukade raka mig medan jag låg ännu i sängen. Dessutom hade jag en hästskötare som såg efter min och sin egen häst samt en kusk med två hästar och vagn som transporterade mina, ordonansens, hästskötarens och egna pinaler. Första dagarna hade vi mycket att göra med uppbyggandet av fältnät, men efteråt blev det lugnare. Kompanichefen upptäckte att det fanns en trevlig krog med acceptabelt vin och zigenarmusik som vi besökte ofta på kvällarna. Dessutom vid divisionstaben som var inhyst i en skola, ordnades en officermässa. Dit var vi också välkomna. Divisionschefen, överste Széchy, satt där gärna och han tyckte att ha folk omkring sig. Men ingen fick lämna lokalen innan han bröt upp. Vid tvåtiden brukade han titta på sin klocka och sa: ”Mina herrar, jag tror att vi alla ha något att göra imorgon” och därmed var dagen slut. Speciellt lång var det inte. Min hästskötare kom redan kl. 6 på morgonen och övningarna började efter frukost.

Slutet av juli fick alla som var bönder permission för att kunna hjälpa hemma med skördearbete. Hästarna sköttes av chaufförer som – jag tror – var mera rädda för hästar än hästarna för dom. Bondepojkarna var borta två veckor och dessa två veckor var riktiga sommardagar. Vi kunde bada i en närliggande bäck. Annars brukade vi spela kort hos Latin Vince. Där han bodde var också tre flickor i huset som kom gärna in när vi spelade. Vi tyckte att det var onödigt och för att skrämma bort dom, plockade vi fram alla pengar vad vi hade och som tyngd lade vi ovanpå våra pistoler. Det hjälpte och de vågade inte mera störa oss.

En kväll slutet av augusti skulle vi just börja middagen och väntade på kompanichefen. Han kom och det blev ingen middag. Han fick order att förflytta kompaniet österut mot den rumänska gränsen. Det visade sig att förhandlingarna mellan Ungern och Rumänien körde fast. Förhandlingarna gällde att en del av Siebenbürgen, som före första världskriget tillhörde Ungern och efter kriget kom till Ungern²⁸, skulle återlämnas till Ungern.

Efter två timmar var kompaniet på marsch och på morgonen var vi framme på vår nya förläggning. På området växte mycket vattenmelon och för att undvika magsjuka på grund av dåligt vatten, brukade jag köpa en hel vagnlast meloner för att manskapet skulle äta melon i stället för vatten.

Vistelsen här blev inte långvarig. Förhandlingarna löste sig och början av september började inmarschen till Siebenbürgen. Det var en härlig känsla att passera gränsen och träffa de ungrare som bodde på andra sidan av gränsen. Efter en dag kom vi till Königspasset som

²⁸ Måste vara fel för Rumänien. MA

låg ca 1000 m höjd och landskapet blev också kuperat. Både manskapet och vi hade en härlig känsla att lämna slätlandet och känna och se ett landskap som liknade mera hemomgivningen.

Vår divisions mål var att komma till Kolozsvár, Cluj på rumänska. Marschen tog sex dygn. Vi satt i sadeln 12-14 timmar per dygn. Vi tre beridna plutonchefer fördrev tiden med att spela kort på hästrygg. Sjätte dagen var vi framme i Kolozsvár. Det var ett fantastiskt mottagande. Människorna var mycket glada att vi kom. Det var ett riktigt kysskrig. Under de gångna sex dagarna hade vi inga svårigheter med språket. Alla talade ungerska. Under resan gjorde jag också bekantskap med buffelmjök. Den var söt och tjock nästan som grädde.

Vi stannade två veckor i Kolozsvár och upplevde när riksförvaltaren Horthy kom och tog emot en militärparad.

Hemresan gick långsamt, men efter två dygn var vi igen i Szombathely. Under två dagar hade vi materialunderhåll och materialet återlämnades till mobiliseringsförrådet. Innan kompaniet upplöstes hade vi alla 200 en gemänsam lunch och därmed var även för min del denna militär intermezzo slut.

Även 1941 hade med militärtjänst att göra. Kriget bröt ut även för Ungerns del och jag var med även den här gången, men nu redan som fänrik. Om denna tjänst har jag redan berättat i början av detta häfte.